

Ks. prof. dr hab. Janusz Bujak
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego

Recenzja rozprawy doktorskiej

ks. mgr lic. Grzegorza Wasąga

Eklezjologia fundamentalna w myśli teologicznej i *Magisterium Ecclesiae*

Josepha Ratzinger/Benedykta XVI

**napisanej pod kierunkiem ks. prof. UKSW dr. hab. Przemysława Artemiuka
w Katedrze Teologii Fundamentalnej i Prakseologii Apologijnej Wydziału
Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2025, s. 331**

Joseph Ratzinger od początku swojej pracy naukowej zajmował się misterium Kościoła, czego potwierdzeniem była jego praca doktorska na temat nauczania św. Augustyna o Kościele jako Ludzie i Domu Bożym. Dzięki swoim osiągnięciom naukowym na polu teologii fundamentalnej i dogmatycznej znalazł się na Soborze Watykańskim II w roli eksperta a następnie, w roku 1982, został powołany przez Jana Pawła II na urząd Prefekta Kongregacji Nauki Wiary, który pełnił aż do wyboru na Stolicę Piotrową w roku 2005. Zarówno jako teolog, następnie biskup Monachium, Prefekt Kongregacji Nauki Wiary i papież Benedykt XVI podejmował on tematy związane z szeroko pojętą eklezjologią, która w trakcie i po Soborze Watykańskim II stała się jednym z najważniejszych zagadnień teologicznych, często rozumianym w sposób niemożliwy do pogodzenia z doktryną katolicką. Joseph Ratzinger/Benedykt XVI bronił pierwszeństwa Boga w teologii i misteryjnego wymiaru Kościoła, który przez niektórych teologów był traktowany w sposób jedynie horyzontalny.

Doktorant, ks. Grzegorz Wasąg, pod kierunkiem Promotora, postanowił wydobyć z pism J. Ratzinger/Benedykta XVI te aspekty, które dotyczą eklezjologii fundamentalnej, które, jak podkreśla, nie zostały jeszcze opracowane przez żadnego polskiego teologa (s. 40.50).

Dysertacja składa się ze strony tytułowej (s. 1), spisu treści (s. 2-6), wykazu skrótów (s. 7), bibliografii (s. 8-34), Wstępu (s. 35-52), czterech rozdziałów (s. 53-320) i Zakończenia (s. 321-

327). Pracę wieńczy Streszczenie i słowa kluczowe w języku polskim (s. 328-329) i angielskim (s. 329-331).

W rozdziale pierwszym (s. 53-107) zatytułowanym *Geneza Kościoła* Doktorant przedstawia początki Kościoła w koncepcjach redukcyjnych (*Third Quest*) i afirmujących Objawienie, następnie omawia etapy powstania Kościoła w oparciu o dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej *Wybrane zagadnienia z eklezjologii* (1985) i pisma Ratzingera. Trzeci paragraf omawia obronę historyczności pochodzenia Kościoła w wybranych dokumentach Kongregacji Nauki Wiary i Międzynarodowej Komisji Teologicznej. Rozdział drugi (s. 108-182) zatytułowany *Znamiona Kościoła* ukazuje jedność, świętość, powszechność i apostołskość Kościoła. Rozdział trzeci (s. 183-250) pt. *Struktura Kościoła* opisuje powstanie urzędów Kościoła od rozpoczęcia publicznej działalności Jezusa aż po Zesłanie Ducha Świętego i do końca czasów apostołskich. Doktorant wydobywa z pism J. Ratzingera sens sukcesji apostołskiej, episkopatu, prymatu papieża i omawia współczesne próby demokratyzacji Kościoła. W czwartym i ostatnim rozdziale (s. 251-320) pt. *Drogi uzasadnienia wiarygodności Kościoła* Autor dysertacji proponuje cztery wymiary obecne w pisma Josepha Ratzingera: piękno, miłość, nadzieja i racjonalność jako uzasadnienie wiarygodności Kościoła.

Zgodnie z art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2021 r. z późn. zm.) i zaleceniami Rady Doskonałości Naukowej zawartymi w poradniku dla recenzentów opublikowanym w roku 2022 s. 8–9 rozprawa doktorska powinna być oceniana w oparciu o trzy kryteria, które zostaną zastosowane w obecnej opinii.

1. Ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w określonej dyscyplinie albo dyscyplinach

Stwierdzam, że praca doktorska ks. mgr lic. Grzegorza Wasąga świadczy o ogólnej wiedzy teoretycznej z teologii którą Doktorant posiadał dzięki studiom magisterskim i licencjackim i pogłębił w czasie pisania pracy doktorskiej. W dysertacji Autor porusza zagadnienia z zakresu teologii fundamentalnej, zagadnień dotyczących historyczności osoby Jezusa Chrystusa, historii Kościoła, jego znamion i wiarygodności, wykazując się wiedzą w tych obszarach badań.

Znajomość ogólnej wiedzy teologicznej potwierdza również bibliografia z której Doktorant korzystał pisząc swoją pracę. Zawiera ona dokumenty Urzędu

Nauczycielskiego Kościoła, przede wszystkim Benedykta XVI; źródła, czyli dzieła Josepha Ratzingera; literaturę przedmiotu, w której znajdziemy dwa artykuły Doktoranta, i literaturę pomocniczą.

Doktorant w swojej pracy pragnie w sposób systematyczny ukazać zagadnienia dotyczące eklezjologii fundamentalnej podejmowane w pismach Josepha Ratzingera i nauczaniu Benedykta XVI choć, jak zauważa, sam Ratzinger nie miał zamiaru tworzyć własnego systemu teologicznego.

2. Ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora

Recenzowana dysertacja dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez jej Autora. Ks. Wasąg postanowił wydobyć z twórczości teologicznej Josepha Ratzingera treści dotyczące eklezjologii fundamentalnej na tle współczesnych badań prowadzonych w tym obszarze (s. 40).

Dla osiągnięcia celu Doktorant posłużył się metodą analizy materiału źródłowego, którym są pisma Josepha Ratzingera/Benedykta XVI zebrane w dwóch tomach *Opera Omnia* pt. *Kościół – znak wśród narodów* t. VIII/1 i t. VIII/2, trzy encykliki Benedykta XVI: *Deus caritas est*, *Spe salvi* i *Caritas in veritate* oraz dokumenty Kongregacji Nauki Wiary i Międzynarodowej Komisji Teologicznej które powstały w czasach, gdy pełnił funkcję Prefekta KNT (s. 49.51). Autor pracy posłużył się również metodą syntezy i metodą porównawczą, która pozwoliła ukazać oryginalności i aktualność eklezjologii fundamentalnej Ratzingera.

Jako pomoc w interpretacji tekstów źródłowych Doktorant wykorzystał dzieła polskich teologów zajmujących się myślą Josepha Ratzingera takich jak Jerzy Szymik, Krzysztof Kaucha, Jacenty Mastaj, Grzegorz Bachanek, Józef Morawa, Marcin Dunaj. Podkreślił zarazem, że literatura przedmiotu wyraźnie dowodzi, że dotychczas brakowało całościowego opracowania eklezjologii fundamentalnej Josepha Ratzingera.

Podejmując się jej opracowania Doktorant postawił sześć hipotez badawczych których weryfikacji podjął się w dysertacji: zakorzenienie eklezjologii fundamentalnej Ratzingera w Piśmie świętym i Tradycji Kościoła; pochodzenie Kościoła jako realizacja historii zbawienia; znamiona Kościoła rozumiane jako podstawa jego tożsamości i zadanie; akceptacja i wyjaśnienie struktury Kościoła; cztery drogi uzasadnienia wiarygodności Kościoła i aktualność

eklezjologii niemieckiego teologa w której Kościół rozumiany jest jako *znak dla narodów* (s. 46-48).

3. Ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.

Doktorant w swojej dysertacji w sposób systematyczny opracowuje eklezjologię fundamentalną Josepha Ratzingera.

Pierwszy rozdział dotyczy genezy Kościoła. Ks. Wasąg w pierwszym paragrafie przedstawił pochodzenie Kościoła w badaniach zwolenników *Third Quest*, trzeciego nurtu poszukiwań historycznego Jezusa. Zwłaszcza uczeni żydowscy z tego nurtu, jak Geza Vermes, twierdzą, że chrześcijaństwo jest wyrazem sprzeniewierzenia się przesłaniu Jezusa, czego dokonał faktyczny założyciel Kościoła, czyli Paweł z Tarsu (s. 55-56). Również dla wielu protestanckich egzegetów założycielem Kościoła nie był Jezus, ale Paweł lub gmina chrześcijańska (s. 57-61).

W paragrafie drugim Autor w oparciu o dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej *Wybrane zagadnienia z eklezjologii* (1985) i myśl bawarskiego teologa ukazał etapy powstawania Kościoła, który został założony przez Jezusa Chrystusa. Ratzinger podkreślał wielokrotnie, że eklezjologia wynika z chrystologii, ponieważ przyczyną zaistnienia Kościoła jest osoba i dzieło Jezusa Chrystusa. Do tych etapów należy wybór Dwunastu z Piotrem na czele, Ostatnia Wieczerza, Męka, Śmierć i Zmartwychwstanie Jezusa, Zesłanie Ducha Świętego i przekazanie misji głoszenia Ewangelii Apostołom. Całe życie Jezusa miało zatem charakter eklezjotwórczy, podkreśla ks. Wasąg (s. 67-87).

Paragraf trzeci dotyczy reakcji Kongregacji Nauki Wiary i Międzynarodowej Komisji Teologicznej na błędy dotyczące powstania Kościoła pojawiające się w tekstach teologów katolickich, głównie z Ameryki Łacińskiej. Doktorant omawia dwie Instrukcje KNTW dotyczące teologii wyzwolenia, z roku 1984 i 1986, w których Ratzinger krytykował przyjęcie marksistowskiego klucza walki klas do opisu Kościoła i jego misji wyzwolenia człowieka. Również tezy eklezjologiczne o. Leonardo Boffa OFM naznaczone ideologią marksistowską zostały potępione przez KNTW w roku 1985 (s. 88-95).

Rozdział pierwszy kończy się omówieniem trzech dokumentów: Międzynarodowej Komisji Teologicznej *Wybrane zagadnienia z eklezjologii* z roku 1985 dotyczących przede wszystkim

wyjaśnienia genezy Kościoła, dokumentu Kongregacji Nauki Wiary dotyczącego rozumienia Kościoła jako *communio* z roku 1992 w którym został podkreślony fakt pierwszeństwa Kościoła powszechnego przed Kościołami lokalnymi, oraz deklaracji KNW *Dominus Iesus* z roku 2000 która była odpowiedzią na próby osłabienia i relatywizacji soteriologii i eklezjologii katolickiej. Dokument podkreśla za *Lumen gentium* nr 8, że Kościół Jezusa Chrystusa trwa w Kościele katolickim rządzonego przez następcę św. Piotra oraz biskupów będących z nim w komunii (s. 95-105).

Rozdział drugi poświęcony został znamionom Kościoła (*notae Ecclesiae*) w teologii Josepha Ratzingera.

W pierwszym paragrafie Doktorant przedstawia rozumienie jedności Kościoła przez bawarskiego teologa (s. 109-130). Jedność ta ma swoje źródło w misterium Trójcy Świętej i w Jezusie Chrystusie, który ofiaruje się Kościołowi, z którym stanowi jedność. Niestety, Kościół nie ofiaruje się Chrystusowi w taki sam sposób ze względu na ludzką grzeszność. Nie jest „cieniem” rzeczywistości, ale też nie jest rzeczywistością; jest obecnie obrazem. Najdoskonalszym wyrazem Kościoła jest Eucharystia, która ma wymiar wertykalny i horyzontalny, stanowi *communio* ludzi z Bogiem i wiernych między sobą. Kościół jest jeden, ale zarazem różnorodny, gdy chodzi o charyzmaty i dary, które mają służyć budowaniu Kościoła na wzór symfonii. Jedność Kościoła w różnorodności wyraża również wielość Kościołów partykularnych w Kościele powszechnym. Mimo cechy jedności, w Kościele Chrystusa od początku zdarzały się podziały. Doktorant ukazuje rozumienie przez Ratzingera podziałów w Kościele i możliwości ich naprawienia poprzez ekumeniczny dialog teologiczny. Według niemieckiego teologa mamy do czynienia z dwoma rodzajami podziałów: pomiędzy Wschodem i Zachodem na pierwszych soborach ekumenicznych i w 1054 roku i z powodu reformacji w XVI wieku. Trudniejszy jest dialog z protestantami, ponieważ wynika on z głębokich różnic w rozumieniu Kościoła i jego widzialności. Nie można zamykać oczu na fakt powstawania nowych podziałów we wspólnotach protestanckich i Kościołach prawosławnych mimo licznych inicjatyw na rzecz jedności wśród chrześcijan. Nie brak napięć również w Kościele katolickim. Celem działań na rzecz jedności jest umiejętność odróżniania przyczyn podziałów (ludzkie i teologiczne) i rozpoznanie tego, co należy do istoty Kościoła, czyli wiara i sakramenty. Przywrócenie jedności Kościoła powinno dokonać się nie przez przyłączenie, ale połączenie, które będzie dziełem łaski.

Drugi paragraf dotyczy znamienia świętości (s. 131-148). Podobnie jak w przypadku jedności Kościoła, również jego świętość ma swoje źródło w Bogu, który uświęca członków Kościoła. Ich grzechy nie są w stanie zniszczyć jego świętości. Ostatecznie to Chrystus obdarza

Kościół swoją świętością. Podobnie jak Chrystus, Kościół jest posłany do grzeszników. Protest wobec grzechów ludzi Kościoła nie powinien prowadzić do odłączenia się od niego, ale do nawrócenia. Kościół jest bowiem miejscem uświęcenia człowieka, o czym byli przekonani ojcowie Kościoła porównujący Kościół do nierządniczy która dzięki łasce Bożej staje się oblubienicą. Ratzinger podkreśla, że Kościół jako taki jest święty i poza krytyką; krytyka może dotyczyć ludzi należących do Kościoła. Dowodem na świętość Kościoła są święci, szczególnie Maryja, uczył Ratzinger. Przykładem „świętego grzesznika” może być postać św. Piotra, który początkowo łączy w sobie „opokę” i „Szatana”, ale dzięki łasce Bożej staje się mocny jak skała.

Trzecia cecha Kościoła omawiana przez Doktoranta w oparciu o myśl J. Ratzingera to powszechność (s. 148-165). Jej źródłem również jest Jezus Chrystus i Jego powszechna misja zbawienia ludzi która jest kontynuowana w Kościele. Powszechne posłannictwo zbawcze Kościoła zostało wyrażone przez Chrystusa w nakazie misyjnym (Mt 28,19) a szczególnie w Zesłaniu Ducha Świętego, który obdarzył Kościół zarazem jednością i powszechnością, naprawiając grzech budowniczych wieży Babel. Tymi znamionami są obdarzone również Kościoły partykularne, o ile wraz ze swoimi biskupami trwają w jedności z biskupem Rzymu. Następnie Doktorant omawia różne stopnie przynależności do Kościoła Chrystusa chrześcijan odłączonych od wspólnoty z biskupem Rzymu i niechrześcijan. Znamię powszechności Kościoła uwidacznia się w misyjnym wymiarze Kościoła, który został obdarzony przez Boga pełnią prawdy nie dla siebie samego, ale dla świata. Dialog nie wystarczy, podkreślał niemiecki teolog; konieczne jest głoszenie prawdy Ewangelii.

Apostolskość Kościoła to czwarta i ostatnia nota którą omawia Doktorant w oparciu o myśl Josepha Ratzingera. Również to znamię ma swoje źródło w Jezusie Chrystusie, który zbudował swój Kościół na Dwunastu i wciąż go prowadzi przez następców apostołów. Kościół jest apostolski, ponieważ gromadzi się na Eucharystii i wyznaje wiarę apostołów. Biskupi, następcy apostołów, muszą wypełniać swoją misję jako pasterze i rybacy. Biskupi, pisał Ratzinger, muszą odznaczać się wiarą, mądrością i męstwem w wyznawaniu wiary. Kościół jest apostolski nie tylko dzięki biskupom, ale wszystkim ochrzczonym, ponieważ każdy chrześcijanin jest wezwany do głoszenia Ewangelii. W III wieku Kościoła przypomnieli o tym mnisi, którzy w historii odznaczeni się zapalem misyjnym. Wszyscy wierzący są wezwani do głoszenia Ewangelii.

Rozdział trzeci pt. *Struktura Kościoła* dotyczy ważnej z punktu widzenia eklezjologii fundamentalnej kwestii widzialnej struktury Kościoła, która wyraża się przede wszystkim w kolegium biskupów będącym kontynuacją kolegium apostolskiego i w prymacie Piotra, który trwa w urzędzie biskupa Rzymu.

W paragrafie pierwszym (s. 183-204) ks. Wasąg przedstawił źródło urzędów w Kościele którym jest Jezus Chrystus. Pierwszym aktem tworzenia nowej wspólnoty przez Jezusa było powołanie Dwunastu jako symbolu nowego ludu wybranego, podkreślał Ratzinger. Zbawiciel wyznacza im zadanie głoszenia Ewangelii. Szczególnie ważnym momentem była Ostatnia Wieczerza: obmycie nóg, modlitwa arcykapłańska Jezusa i ustanowienie Eucharystii. Następnie Doktorant opisuje przemianę duchową, jaka dokonała się w Dwunastu dzięki śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa oraz zesłaniu Ducha Świętego. W okresie apostołskim tworzą się nowe urzędy w Kościele: diakoni i prezbiterzy – starsi oraz *episkopoi* – biskupi.

Drugi paragraf (s. 205-216) dotyczy sukcesji apostołskiej w Kościele, która oznacza kontynuowanie misji Apostołów. Ratzinger wskazuje na znaczenie sporu z gnozą w II wieku Kościoła dla ukształtowania się pojęcia sukcesji apostołskiej w urzędzie biskupa. Jednak o powstaniu urzędów biskupa, prezbitera i diakona mówią już Dzieje Apostolskie w których Łukasz dokonał rozróżnienia pomiędzy apostołami a ich następcami – biskupami a jednocześnie wskazał na ciągłość ich posługi: „Dzięki sukcesji biskupi stają się kontynuatorami urzędu apostołskiego” (s. 210). Sukcesja, przekazywana przez nałożenie rąk, łączy Kościół nie tylko z apostołami, ale z samym Chrystusem. Ma ona istotne znaczenie dla przekazu wiary, ponieważ jest wcześniejsza od pism Nowego Testamentu. Z tego względu „sukcesja apostołska” i „tradycja apostołska” są ze sobą ściśle powiązane. Nie wystarczy samo Pismo; konieczny jest sakrament który uobecnia zbawcze wydarzenie Krzyża, podkreśla Ratzinger.

Paragraf trzeci (s. 217-231) podejmuje temat prymatu papieża, który był często obecny w poszukiwaniach eklezjologicznych Josepha Ratzingera. Doktorant w oparciu o pisma niemieckiego teologa przedstawia biblijny obraz Piotra i jego pierwszeństwa wśród Dwunastu. Wskazuje na istotne momenty w życiu Szymona: powołanie, nadanie prymatu pod Cezareą Filipową, mowa eucharystyczna Jezusa Chrystusa, obmycie nóg, bycie świadkiem pustego grobu, jego rola w pierwotnym Kościele. Następnie Autor dysertacji rozważa kwestię prymatu każdorazowego biskupa Rzymu jako następcy Piotra.

Czwarty paragraf (s. 231-249) dotyczy współczesnych dążeń do zaaplikowania reguł rządzących społeczeństwami demokratycznymi do struktury Kościoła. Autor przypomina treści już wcześniej przedstawione dotyczące hierarchicznej struktury Kościoła powszechnego i Kościołów lokalnych, w której główną rolę odgrywa posługa biskupa, prezbitera i diakona. Następnie przedstawia refleksje Ratzingera na temat funkcjonowania współczesnych demokracji w dwóch podstawowych przejawach: demokracji totalnej i demokracji konstytucyjnej. Żaden z tych modeli nie jest możliwy do wprowadzenia w Kościele, ponieważ jego cele są inne niż państwa demokratycznego. Jeżeli można wskazać na jakieś wymiary

demokracji w Kościele to, według Ratzingera, można do nich zaliczyć Ewangelię i wyznanie wiary, które obowiązują wszystkich w jednakowym stopniu. Demokratycznie działają zrzeszenia kościelne, demokratycznie są podejmowane decyzje dotyczące wspólnoty Kościoła i jego spraw materialnych. Pewien wymiar mechanizmów demokratycznych można dostrzec w obsadzaniu urzędu biskupa w Kościele lokalnym, w strukturach wyrażających kolegialność biskupów i prezbiterów. Nie można zapomnieć o „głosie ludu Bożego”, który często w historii bronił wiary Kościoła.

Czwarty i ostatni rozdział nosi tytuł *Drogi uzasadniania wiarygodności Kościoła*. Paragraf pierwszy nosi tytuł *Via pulchritudinis* – droga z piękna (s. 253-269). Według Ratzingera, piękno jest dowodem wiarygodności chrześcijaństwa. Idąc za Platonem, podkreśla on związek piękna, prawdy i cierpienia który wyraźnie widać w osobie Jezusa Chrystusa i Jego Męce. Szczególnym sposobem doświadczenia piękna które pochodzi od Boga jest dla Ratzingera liturgia, kult oddawany Bogu. Piękno liturgii pomaga wiernym odkryć prawdy wiary. Do liturgii należy również sztuka sakralna, która w chrześcijaństwie, dzięki Wcieleniu Syna Bożego, nie jest już zakazana, jak w Starym Testamencie. Dziś niestety ma miejsce kryzys sztuki jako takiej i kryzys sztuki sakralnej, który jest przejawem kryzysu człowieczeństwa. Sztuką, która swoim pięknem prowadzi do Boga i pomaga w przeżywaniu liturgii jest również muzyka, podkreśla Ratzinger. Jednak zarówno sztuka wizualna jak muzyka wciąż potrzebują czujności i oczyszczania, by nie utraciły wymiaru transcendentnego.

Drugi paragraf mówi o *via caritatis* – drodze miłości (s. 269-284). Benedykt XVI w encyklikach *Deus caritas est* oraz *Caritas in veritate* doskonale wyjaśnił chrześcijańskie rozumienie miłości. Według niego, źródłem miłości jest Bóg, który jest również Prawdą, dlatego miłość ludzka potrzebuje prawdy, by dojść do poziomu *agape*, czyli miłości ofiarnej, która daje siebie. Chrystus ustanowił Kościół jako wspólnotę miłości, dlatego posługa *caritas* należy do istoty posługi Kościoła. Mimo opieki ze strony różnych instytucji państwowych, posługa charytatywna wobec bliźnich zawsze będzie konieczna, podkreślał Benedykt XVI. Jest ona również jednym z ważnych argumentów za wiarygodnością Kościoła we współczesnym świecie.

Paragraf trzeci dotyczy *via spei* – drogi nadziei (s. 285-301), cnoty, której Benedykt XVI poświęcił encyklikę i nauczał o niej przy wielu innych okazjach. Doktorant w oparciu o myśl Josepha Ratzingera wyjaśnia na czym polega chrześcijańskie rozumienie nadziei: jej źródłem i celem jest Bóg i Jego królestwo. Zadaniem Kościoła jest dawanie nadziei poprzez prowadzenie do jej źródła – do Boga.

Czwartą drogą do ukazania wiarygodności Kościoła jest *via rationalitatis* – droga z racjonalności (s. 301-318). Ratzinger w całej swojej twórczości bronił wiary i Kościoła przed zarzutami irracjonalności. Podkreślał, że nie ma sprzeczności pomiędzy rozumem i wiarą, ponieważ Bóg jest Logosem – Rozumem. Historia ludzkości pokazuje, że rozum potrzebuje wiary a wiara – rozumu. Ratzinger starał się uzasadnić racjonalność wiary w stworzenie świata, który nie wynika z chaosu przypadkowej ewolucji, ale jest uporządkowany ponieważ stworzony przez Boski Logos. Dzięki temu człowiek może poznać istnienie Boga z dzieł stworzonych siłą rozumu. Jednak to nie wystarczy, dlatego szczytem poznania Boga pozostaje Objawienie i Wcielenie. Bliska była Ratzingerowi myśl św. Jana Pawła II zawarta w encyklice *Fides et ratio* o dwóch skrzydłach, na których duch ludzki wznosi się do Boga, którymi są rozum i wiara. Zadaniem Kościoła jest obrona zarówno rozumu i jak i wiary.

4. Ocena pracy

Ks. Grzegorz Wasąg w swojej dysertacji pragnął ukazać w sposób systematyczny najważniejsze wymiary eklezjologii fundamentalnej w myśli teologicznej Josepha Ratzingera i w jego nauczaniu papieskim. Eklezjologia fundamentalna w ujęciu bawarskiego teologa ma na celu przedstawienie współczesnemu człowiekowi Kościoła jako „znaku”, sakramentu, który prowadzi poprzez rzeczy widzialne do niewidzialnego Boga (s. 46-47). Będzie to zatem również uzasadnianie wiary w Kościół i zarazem poszukiwanie odpowiedzi na argumenty za odrzuceniem Kościoła jako takiego lub niektórych jego elementów.

Doktorant wydobyl z pism Josepha Ratzingera/Benedykta XVI materiał, który usystematyzował i przedstawił w czterech rozdziałach, które stanowią ciągłość i odpowiadają klasycznej eklezjologii fundamentalnej. Zatem w pierwszym rozdziale wskazał na kwestionowanie Chrystusowej genezy Kościoła przez środowisko *Third Quest* i innych badaczy a następnie ukazał w jaki sposób Ratzinger uzasadnia powstanie Kościoła. Po obronieniu prawdy o założeniu Kościoła przez Chrystusa Autor pracy omawia cztery znamiona Kościoła obecne w *Credo* nicejsko-konstantynopolitańskim wskazując na apologetyczny wymiar refleksji teologicznej Ratzingera w obronie jedności, świętości, powszechności i apostołskości Kościoła. W rozdziale trzecim mamy rozwinięcie czwartego znamię Kościoła, czyli jego apostołskości, która obecnie przejawia się w sukcesji apostołskiej kolegium biskupów i prymacie papieża. W rozdziale tym Autor przedstawia apologetyczne podejście Josepha Ratzingera do prób wprowadzenia do Kościoła mechanizmów obecnych we współczesnych demokracjach. Ostatni rozdział to wskazanie na cztery „znamiona” Kościoła,

którymi są piękno, miłość, nadzieja i powiązanie wiary i rozumu. Według Doktoranta są to cztery drogi uzasadnienia wiarygodności Kościoła w myśli Ratzingera/Benedykta XVI.

Taki sposób przedstawienia eklezjologii fundamentalnej świadczy o dobrym warsztacie Doktoranta, znajomości eklezjologii zarówno w jej wymiarze historycznym jak i współczesnym oraz o umiejętności zastosowania posiadanej wiedzy do jednego autora, którym jest Joseph Ratzinger. Autor pracy musiał połączyć i rozróżnić zarazem poglądy teologiczne bawarskiego teologa i jego nauczanie po wyborze na Stolicę Piotrową a wiemy, że w niektórych kwestiach, jak np. prymat papieża w dialogu ekumenicznym, jego poglądy ewoluowały (por. s. 122).

Bibliografia podana przez Doktoranta jest bogata i wszechstronna, jednak literatura przedmiotu i literatura pomocnicza z zakresu teologii ekumenicznej i teologii dogmatycznej jest bardzo uboga. Niewiele jest znaczących publikacji w językach obcych. Można zauważyć, że w komentarzach powtarza się kilka dzieł takich autorów jak Neuner, Zulehner, Czaja, Bartnik, Nagy, Seweryniak, Strzelczyk. W ostatnim rozdziale traktującym o nowych znakach wiarygodności Kościoła brak chociażby pozycji *Via Benedicta. Warsztat naukowy Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, Wrocław 2019.

Niekiedy Autor stosuje określenie „Kościoły protestanckie” (s. 126), chociaż w teologii rozróżniamy Kościoły i wspólnoty kościelne.

Autor pisze o „grzechach Kościoła” (s. 138), chociaż w innym miejscu podkreśla, że według Ratzingera Kościół jest poza krytyką a mówimy o grzechach ludzi Kościoła.

Doktorant wspomina o symbolach wiary od VI wieku (s. 149) mając na myśli również *Credo* z roku 325 i 381.

Zdarzają się błędy literowe, np. „w Soborze Watykańskim i” (s. 44), „ich teologicznych podstaw” (s. 52), „pod koniec i wieku” (s. 57), „można, dotrzeć” (s. 61), „Ta autodesygnacja jest mocno osadzone” (s. 70), „Chrystus nie rezygnuje misji wśród ludu” (s. 76), Autor raz stosuje pisownię „lud Boży” (np. s. 97), kiedy indziej „Lud Boży” (np. s. 99), „Różnorodność i jedności” (s. 115), „Tak rozumiany prymat nie stanowi formy ograniczenie władzy” (s. 122), Kościół „katolicki” Autor zapisuje raz z małej, raz z wielkiej litery (s. 122-123), „R. Słupek podkreśla, że „wierzyć po chrześcijańsku (...) zamknięcia we własnym «ja», ale otwarcie się na wszystkich i wejście w nową przestrzeń życia” (s. 138, przypis nr. 477), „Kościół przestrzenią uświęcenia człowiek” (s. 140), „Natomiast istnieje powinna istnieć krytyka ludzi w Kościele”, „nie powinna stać się przestrzenią podważania wszelkich działań związanych z własną pychą” (s. 141), „nie przeczy, jego celowi eschatologicznemu”, „Przez co często mogą przystawać się do współczesnego świata” (s. 142), „W nich wiemy” (s. 144),

„Obietnica u Łukasza (22,3 In)” (s. 145), „Bóg w swoim zamyśle stworzy go po to,” (s. 147), „On, to staje się dla nas” (s. 157), „można spokojnie nazwać «ruchem» monastycyzm” (s. 177), „Istotą jego życia jest otwartość na drugiego człowieka” (s. 179), „Ba oddanie życia jest «kroczeniem przed” (s. 192), „Maryja i umiłowany stają się adresatami” (s. 193), „służyło umocnienie ich wiary” (s. 195), „Wyraźny rozróżnienie poszczególnych urzędów w Kościele”, „kształtowania się urzędów kościelnych jest związany” (s. 204), „o czym świadczą poszczególne akty” (s. 205), „równowaga między sukcesją i Tradycją: sukcesja oznacza zachowanie słowa apostołów, podobnie jak tradycja” (s. 206), „Szukając istoty sukcesji apostołowej, należy spojrzeć na misję Jezusa” (s. 207), „Urząd sukcesji Piotra przełamuje tę strukturę” (s. 228), „Do właściwego zrozumienia idei kolegalności niezbędny jest spojrzanie” (s. 234), „lecz rozeznaj jaka jest wola Boża” (s. 250).

Niekiedy Autor popełnia błędy merytoryczne: „Uzasadnia swoje wypowiedzi, nawiązując do ósmego rozdziału Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*” (s. 93), „od VI w. jest obecny w wielu symbolach, ostatecznie w symbolu Konstantynopolskim (DS. 150)” (s. 149).

5. Pytania do Doktoranta

- 1) W pierwszym rozdziale w paragrafie pierwszym Autor pisze, że według Josepha Ratzingera przywrócenie jedności Kościoła powinno dokonać się nie przez przyłączenie, ale połączenie, które będzie dziełem łaski. Wiemy jednak, że w czasie pontyfikatu Benedykta XVI duża grupa anglikanów przyłączyła się do Kościoła katolickiego. Jak to wyjaśnić?
- 2) W jaki sposób zmieniały się poglądy Josepha Ratzingera na sprawowanie prymatu papieża w dialogu z Kościołami prawosławnymi?
- 3) Czy postawienie na pierwszym miejscu przez Doktoranta *via pulchritudinis* oznacza, że według Josepha Ratzingera argument z piękna jest dla współczesnego człowieka najbardziej przekonującym o wiarygodności chrześcijaństwa? Jaki jest związek teologii piękna J. Ratzingera z teologią estetyczną H.U. von Balthasara?
- 4) Na s. 38 Doktorant stwierdza, że decyzja Benedykta XVI o rezygnacji/abdykacji z pełnienia urzędu Piotrowego była „wyrazem wielkiej odpowiedzialności za losy Kościoła”. W czym wyrażała się owa odpowiedzialność?

6. Wniosek końcowy

Doktorant, ks. mgr lic. Grzegorz Wasąg, w swojej pracy *Eklezjologia fundamentalna w myśli teologicznej i Magisterium Ecclesiae Josepha Ratzingera/Benedykta XVI* napisanej pod kierunkiem ks. prof. UKSW dr. hab. Przemysława Artemiuka, w czterech rozdziałach ukazał podstawowe aspekty eklezjologii fundamentalnej: genezę Kościoła, jego cztery znamiona, porządek hierarchiczny i cztery drogi uzasadnienia wiarygodności Kościoła. Praca jest z pewnością cennym wkładem w zrozumienie eklezjologii Josepha Ratzingera która mimo upływu lat wciąż inspiruje nowe pokolenia teologów. Uwagi krytyczne nie podważają wartości pracy doktorskiej jako całości.

Wnioskuje zatem do Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o kontynuowanie postępowania w sprawie nadania ks. Grzegorzowi Wasągowi stopnia naukowego doktora nauk teologicznych.

Koszalin, 12.02.2026 r.

ks. prof. dr hab. Janusz Bujak

